

نگاهی به عمل صالح^{لح} از دیدگاه قرآن

سید مهدی حسینی عربی (مرکز فرهنگ و معارف قرآن)

اشاره:

شکی نیست که سعادت بشر و نجات وی از مهالک دنیا و آخرت منوط به دو امر است: نخست دانستن راه رستگاری و دیگری رفتن در آن راه برای رسیدن به مقصود که از اول به علم و از دوم به عمل تعبیر می شود و پر واضح است که دانستن راه رستگاری نیازمند به راهنما و مربی دانا و آگاه به طرق خیر و شر، سعادت و شقاوت و رستگاری و هلاکت می باشد، از این جهت بشر در رسیدن به سعادت حقیقی و رستگاری واقعی محتاج به ارسال پیامبران و کتب آسمانی و جعل احکام و تکالیف از جانب خداوند حکیم است زیرا کسی جز او به مصالح و مفاسد فردی و اجتماعی بشر و راه سعادت و شقاوت وی به صورت کامل از هر جهت آگاه نیست، لذا خلقت بشر توأم با راهنما و هادی بوده و این سنت الهی در طول تاریخ ادامه داشته تا در نهایت به خاتم پیامبران حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله) و معجزه جاودانه اش قرآن کریم ختم گردید و این راهنمای الهی طریق نجات و سعادت جمیع بشر را تا قیام قیامت تامین فرموده و آن را در پیروی از قرآن و عترت قرار داده است، آنجا که می فرماید: «انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی؛ همانا من در بین شما دو گوهر گرانبها به ودیعت می گذارم، کتاب خدا و عترت و اهل بیتم.»

معجزه جاویدان پیامبر (صلی الله علیه و آله) که برنامه عملی انسان در دوره زندگی وی برای سعادت ابدی اوست به عنوان «قرآن صامت»، و مفسر این قرآن صامت و روشنگر نکات محکم و متشابه، ۱ ناسخ و منسوخ ۲ و... آن یعنی اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان «قرآن ناطق» توأمان و در کنار هم موجبات سعادت دنیا و آخرت انسان را فراهم می سازند، و اما قرآن که برنامه مدون و کامل از هر جهتی است ارزش انسان را در ایمان و عمل صالح خلاصه کرده تا آنجا که در بسیاری از صفحات آن از این دو مسئله ذکری به میان آمده است. از آن جمله اند:

«و اما من ءامن و عمل صالحا فله جزاء الحسنی و ستقول له من امرنا یسر۳۱» و «الا من تاب و ءامن و عمل صالحا فاولئک یدخلون الجنة و لا یظالمون شی ۴» و - «من عمل صالحا من ذکر او اثی و هو مومن فلنجینه حیوه

در این که مراد از عمل صالح چیست؟ علامه طباطبائی می فرمایند: «صلاح» یعنی به نحوی لیاقت داشتن و این کلمه در آیات قرآن گاهی به خود انسان نسبت داده شده و گفته شده «انسان صالح» و گاهی به عمل و گفته شده «عمل صالح» و نمونه هائی از این دو، عبارتند از: «فلیعمل عملا صالحا»^۶ و «وانکحوا الای می منکم و الصالحین من عبادکم و اما آنکم»^۷ اما عنایت قرآن به مسئله «عمل صالح» و تاثیر آن در پرورش نسل صالح بسیار مشهود و چشم گیر است و این مسئله در قرآن برای خود، ابعاد گسترده ای دارد. استاد جعفر سبحانی می فرمایند: عمل صالح، نه تنها نشانه وجود ایمان در دل ها و مایه تجلی و درخشش آن در قلمرو زندگی است، و ایمان بدون عمل و انجام مسئولیت، بسان درخت بی ثمر است که فقط به درد سوختن می خورد نه برای تربیت و پرورش، بلکه عمل صالح نسبت به ایمان، به منزله تنه و شاخه به ریشه آن است که هر یک در دیگری اثر متقابل دارد و وجود هر یک مایه تکامل دیگری است و آسیب پذیری یکی موجب آسیب پذیری دیگری نیز هست.^۸ از این رو آیت الله جوادی آملی در تفسیر آیه ۲۵ سوره بقره می نویسند: کسی که ایمان (یعنی حسن فاعلی) داشته باشد ولی هیچ عمل خیری (یعنی حسن فعلی) کسب نکرده باشد ایمانش به حال او سودمند نیست و مانند کسی است که ایمان نیاورده باشد.^۹

آثار عمل صالح

قرآن درباره ثمرات و نتایج عمل صالح در دو مرحله سخن می گوید که یکی مربوط به سرای جاودان و دیگری مربوط به این جهان مادی است.

۱- آثار اخروی عمل صالح

از نظر نخست یادآور می شود که تمام کارهای نیک به صورت سرمایه های جاودان درآمده و در صندوق بس نسوز ذخیره می گردد چنانچه می فرماید: «و من عمل صالحا فلانفسهم یمهدون»^{۱۰}؛ هر کس عمل نیک انجام دهد برای خود ذخیره می سازد.^{۱۱}

قرآن همچنین در بیان تاثیر عمل صالح در نیک فرجامی و حیات اخروی، آثار زیر را برشمرده است:

۱- پاداش آنان در نزد خداست: «و عمل صالحا فلهم اجرهم عند ربهم»^{۱۲}

۲- آنها ترسی ندارند: «و عمل صالحا فلا خوف علیهم ۱۳»

۳- پاداش نیکو برای آنان است: «ءامن و عمل صالحا فله جزاء الحسنی ۱۴»

۴- آنها داخل بهشت می شوند: «و عمل صالحا فاولئک یدخلون الجنة ۱۵»

۵- امید است از رستگاران باشند: «و ءامن و عمل صالحا فعسی ان یکون من المفلیحین ۱۶»

۲- آثار دنیوی عمل صالح

و اما از نتایج دنیوی عمل صالح که قرآن به آنها پرداخته است می توان به موارد زیر اشاره کرد.

۱- تکامل ایمان: شکی نیست که عمل صالح زائیده ایمان به خدا و سرای دیگر است و فزونی عمل نیک، به

قدرت ایمان بستگی دارد و فردی که سر لوحه زندگی او را آیه: «ما عندکم ینفد و ما عند الله باق ۱۷» تشکیل می دهد

در صفحات زندگی او، اعمال صالح به صورت بی شمار خودنمایی می کند.

۲- زندگی پاکیزه: مقصود از زندگی پاکیزه، آن نوع از زندگی است که در آن مفاهیم انسانی زنده گردد، صلح و

صفا، محبت و دوستی، همدردی و همکاری، آرامش و امنیت حکمفرما باشد و بشر از قید انحصارطلبی،

خودمحوری و ستمکاری بیرون آید و جامعه در سایه ایمان به خدا از بسیاری از تعدیات مصون بماند. و این نوع

زندگی در پرتو «عمل صالح» به جامعه باز می گردد و افراد جامعه بسان اعضاء یک تن، به همیاری یکدیگر می

شتابند. قرآن در این باره در آیه ۹۷ سوره نحل می فرماید: «من عمل صالحا من ذکر او انشی و هو مومن فلنحیینه

حیوه طیبه...؛ هر کس عمل نیک انجام دهد در حالی که مومن است، خواه مرد باشد یا زن، به او زندگی پاکیزه می

بخشیم و پاداش آنها را به بهترین اعمال که انجام می دهند می دهیم.»

۳- نورانیت و روشنی: در حالی که خود ایمان، نور و روشنی بخش است ولی ضمیمه شدن عمل صالح به آن،

مایه درخشندگی بیشتر آن می گردد و انسان در زندگی از جهات مادی و معنوی، بصیر و روشن تر می گردد. در آیه

۱۱ سوره طلاق آمده است که: «رسولا یتلوا علیکم ءایت الله مبینن لیخرج الذین ءامنوا و عملوا الصالحات من

الظلمت الی النور و...؛ پیامبری را برای شما برانگیختیم که آیه های روشنگر خدا را برای شما تلاوت کند تا افراد با

ایمان و نیکوکار از تاریکی به روشنایی گام نهند و...»

۴- محبوبیت در دل مردم: یکی از نتایج موثر و لاینفک عمل صالح که بعد اجتماعی آن، در خدمات و تعاون عمومی مجسم است توجه عواطف انسان و علائق قلبی مردم به آن گروه از افراد است که در خدمت جامعه بوده و برای آن کار صورت می دهند.

هیچ کس نمی تواند این حقیقت را انکار کند که نتیجه مستقیم خدمت خالصانه به جامعه جلب عواطف و رسوخ در قلوب می باشد. قرآن به این نتایج عمل صالح اشاره کرده می فرماید: «ان الذین ءامنوا و عملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن ودا۱۸؛ آنانکه ایمان آورده و عمل نیک انجام داده اند برای آنها «در قلوب انسان ها» مهر و محبت پدید می آوریم.»

۵- مایه آمرزش گناهان: این حقیقت که ایمان و عمل صالح مایه پاک شدن گناهان و مغفرت آنها می گردد در آیات متعدد چون آیه هفتم از سوره عنکبوت و آیه نهم از سوره تغابن و دیگر آیات آمده است و از آن جمله است آیه ۲ سوره محمد که می فرماید: «والذین ءامنوا و عملوا الصالحات و ءامنوا بما نزل علی محمد و هو الحق من ربهم کفر عنهم سیئاتهم و اصلح بالهم» آنانکه ایمان آورده اند و عمل نیک انجام داده اند و بر آنچه که بر محمد (صلی الله علیه و آله) نازل شده در حالی که آئین حق از جانب خداست، ایمان آورده اند گناهان آنان را بخشوده و حال آنها را اصلاح کرده است «و به هدف آفرینش که سعادت در جهان است هدایت کرده است.»

جاودانگی عمل صالح

جاودانگی عمل صالح از اهمیت بالایی برخوردار است، طبیعت زندگی این جهان مادی، فنا و نابودی است و محکم ترین بناها، قویترین انسان ها و هر چیز مستحکم دیگری سرانجام کهنه و فرسوده و سپس نابود می شود و همه بدون استثناء خلل پذیرند. اما اگر بتوان این موجودات را به نحوی با ذات پاک خداوند پیوند داد و برای او و در راه او به کار انداخت رنگ جاودانگی به خود می گیرد، چرا که ذات پاکش ابدی است و هر چیز با او نسبتی پیدا کند رنگ ابدیت می یابد خداوند در ۲ آیه متوالی سوره نحل می فرماید: «ولا تشتروا بعهد الله ثمنا قليلا انما عند الله هو خیر لکم ان کتم تعلمون ما عندکم ینفد و ما عند الله باق و...؛ هرگز پیمان الهی را با بهای کمی مبادله نکنید آنچه نزد خداست برای شما بهتر است اگر بدانید. «چرا که» آنچه نزد شما است فانی است اما آنچه نزد خداست باقی می

۲۹.۶

آیات فوق به ما هشدار می دهد که سرمایه های وجود خود را از فناپذیری نجات بخشید و در جایی ذخیره کنید که دست تطاول ایام به محتویاتش نرسد و گذشت شب و روز آن را به فنا و نیستی سوق ندهد، سرمایه های خود را برای خدا و در راه خلق خدا و جلب رضای او به کار اندازید تا مصداق «عندالله» گردد و به مقتضای «ما عند الله باق» باقی و برقرار شود.

حسن ختام این بحث کلامی است از امیر المومنین علی (علیه السلام)، آن حضرت می فرمایند: «شنان ما بین عملین: عمل تذهب لذته و تبقی تبعته، و عمل تذهب موونه و یبقی اجره؛ بسیار تفاوت دارند عملی که لذتش از میان می رود و مسئولیتش باقی می ماند و عملی که درد و رنجش می رود و اجرش باقی است»^{۲۰}

در پایان یادآور می شویم که این مطالب تنها بخشی از مباحث در رابطه با عمل صالح از دیدگاه قرآن می باشد و می توان مباحث بسیاری در این زمینه ارائه نمود که ذکر همه آن مباحث کتابی مفصل و مطول می طلبد.

پی نوشتها در دفتر روزنامه موجود است